

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA OĞUZCA DIŞI DİL UNSURLARI

AKAR, ALİ *
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

XI. yüzyıldan itibaren Irak, Suriye ve Anadolu bölgelerine göçen Oğuz Türkleri, XIII. yüzyılda bu coğrafyada ağızlara dayalı bir yazı dili oluşturmaya başladılar. Fakat bu ağızlar içerisinde yalnızca Oğuzca yapılar değil, aynı zamanda diğer Türk lehçelerine ait özellikler de yer almaktadır. Bu farklı lehçe özellikleri, Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde kalıplaşmış bazı yapılarda birer ‘ağız adacığı’ olarak kalmıştır. Bu yapılar, aynı zamanda Türklerin Anadolu coğrafyasına yerleşme tarihleri ve şekilleri ile de ilgilidir. Türkiye Türkçesi ağızları içerisindeki Oğuzca dışı Türkçe öğelerin tespit edilmesi, hem ağız çalışmalarına hem de yerleşme tarihi bilgilerine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi Ağızları, ağız katmanlaşması, Kıpçakça öğeler.

ABSTRACT

Non-Oghuz Language Elements in The Dialects Turkish

Oguz Turks who began to come to Iraq, Syria and Anatolia since the 11th century started to form a written language based on the dialects in this area in the 13th century. But these dialects include not only the Oguzish elements, but also the elements of other Turkish dialects. The features of these various dialects have remained as dialect islets in the language patterns of Modern Turkish. These patterns are also related to the dates and forms of Turkish settlements in Anatolia. The determination of the non-Oghuz elements in the dialects Turkish will possibly make contributions both to dialect studies and to the information regarding the Turkish settlements in Anatolia.

Key Words: Dialects Turkish, Dialect, dialect stratification, Kipchaks elements.

GİRİŞ

Tarihî Türkiye Türkçesi'nin XIII.-XV. yüzyıllar arasındaki oluşma sürecinde pek çok ağız ögesi, Oğuzcanın bu ilk yazı dilini beslemiş, şekillendirmiştir. Bu bakımdan Türkiye Türkçesi'nin ses, yapı ve sözcük düzeyinde pek çok özelliği,

* Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Muğla/
TÜRKİYE. e-posta: ali_akar2023@yahoo.de; akar@mu.edu.tr

XIII. yüzyıldaki beslendiği bu Oğuz ağızlarında bulunmaktadır. Canlı dil örneği olan ağızlar, yazı dilinin ölçünlü yapısı içinde yer alamamış türlü ses, yapı ve sözlük ögesini bünyesinde taşıdığı için dil sorunlarının çözümünde de ilk başvurulacak alan olarak görülmektedir.

XIII. yüzyıldan itibaren Siri Derya boylarından çıkarak kitleler hâlinde Azerbaycan, İran, Irak, Suriye ve Anadolu bölgelerine gelen Oğuzlar, Anadolu'da kendi ağız özellikleri üzerine bir yazı dili kurmaya başlamışlardır. Fakat böyle olmasına rağmen, Anadolu'daki Oğuz ağızları, Hazar ötesi Oğuzcasından az çok farklı yapılar taşımaktaydı. Bu yapıların yüzyıllar içinde çeşitli varyantları ile kullanıldıktan sonra XV. yüzyıldan sonra ölçünlüleşmesi, Anadolu Oğuzcasını diğer Oğuz ağızlarından (Azerbaycan, Türkmen) ayırmıştı. Böylece XIII-XV. yüzyıllar arasında, Osmanlı coğrafyasında, Hazar ötesi Oğuzca formlar ile Anadolu'da geliştirilen yapılar üzerine kurulu yeni bir yazı dili oluşturuldu.

Anadolu ağızlarında yalnızca Oğuzca ses ve yapı unsurları mı vardı? Yoksa Oğuzca esaslı bu yapı içinde çeşitli sebeplerle oluşmuş Oğuzca dışı (Kıpçak ve Karluk) küçük tabakalar da yer almakta mıydı? Yoksa Kıpçak ve Karluk lehçelerine ait olarak görülen ağız özellikleri, Oğuzca içerisinde taşınan eskicil (arkaik) Eski Türkçe öğeleri midir?

Bunlar, Türklük biliminin cevap aradığı yeni sorular arasında yer almaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki bu Oğuzca dışı öğelerin nasıl oluştuğu sorununun çözümü, yalnızca dil araştırmaları ile değil, aynı zamanda tarihî kayıtların incelenmesi ile mümkün olacaktır. Tarih belgelerinde Türklerin Anadolu'ya göçünün çok değişik evrelerde meydana geldiğini ve uzun süren bu evrelerde Oğuzlar dışında hatırı sayılır bir Kıpçak nüfusunun da Selçuklu ve Osmanlı coğrafyasına geldiklerini tespit etmekteyiz. Bu kadar yoğun ve etkili bir nüfusun, çeşitli 'dil kalıntıları' bırakmamış olması düşünülemez.

Bu bildiride Türkiye Türkçesi ağızlarında var olan Oğuzca dışı Türkçe yapılar irdelenecektir.

I. Dilin Oluşumunda Tarih Arkapları

Türklerin, Anadolu ve çevresindeki coğrafya ile tanışıklıkları IV. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. 396 yılında Kafkasların kuzeyinden Anadolu'ya akın yaparak burada bir iki yıl kadar kalıp sonra geri çekilen Hunlardan, zamanın kronikleri dehşetle söz ederler (Sinor, 2000; 251). Daha sonraki dönemlerde de Türklerin bu bölgeye çeşitli vesilelerle geldikleri bilinmektedir. Fakat bu gelişler, 'yurt tutmak' gibi bir amaçla değil, geçici ekonomik ve siyasî ihtiyaçlardan hareketle olmuştur. Anadolu'nun yeni bir yurt olarak fethinin hedeflendiği dönem, XI. yüzyıldan sonradır. Türkler bir yandan yeni kabul ettikleri Müslümanlığı yaymak diğer taraftan da yeni yerleşim alanları elde etmek amacıyla çeşitli zamanlarda bu coğrafyaya gelmişlerdir.

Anadolu'ya yapılan Türk akınlarını M. Halil Yinanç, XI. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyılda kadar 10 ayrı safhaya ayırmıştır (Yinanç, 1944: 169-171). Bunlar;

- a) XI. yüzyıldaki Anadolu'ya olan ilk yoğun Türk göçleri,
- b) XII. yüzyılda Haçlılara karşı savunma yapmak amacıyla Horasan ve Irak'tan gönderilen Türkmen askerî güçleri,
- c) XIII. yüzyıldaki Moğol istilası önünde kaçarak Anadolu'ya gelenler,
- d) XIV. yüzyılda Suriye ve Elcezire'den Anadolu'nun güney bölgelerinde yaylak ve kışlak kurmak amacıyla gelen oymaklar,
- e) XV. yüzyılda Temür'ün Anadolu'ya istilası ile buraya gelen Kıpçak ve Moğollar,
- f) XVI. yüzyılda Akkoyunlu hanedanına mensup ve Safevî sultanı Şah İsmail tarafından takip edilen birçok boy ve oymak,
- g) XVII. yüzyılda mezhep çatışmalarından dolayı İran'dan Anadolu'ya kaçarak gelen çeşitli Sünnî Türkmen boy ve oymakları,
- h) XVIII. yüzyılda Kırım ve Karadeniz'in kuzeyini bölgelerini Rusların istila etmesi ile Anadolu'ya gelen Kıpçak ve Kumanlar,
- i) XIX. yüzyılda Rusların Kafkasya'yı istilası sonucu buradan Anadolu'ya gelen birçok Türk soylu topluluk; Yunan devletinin kurulması sonucu Mora ve adalardaki Türkler ile Bulgaristan'ın kurulması ve Teselya bölgesinin elden çıkması ile Anadolu'ya gelen Balkan Türkleri,
- j) XX. yüzyılda Balkan savaşları sonucu Rumeli ile Ege adalarının elden çıkması ve Lozan Antlaşması sonucu mübadele yolu ile kabileler halinde Anadolu'ya göçen Balkan Türkleri.

Malazgirt sonrası yapılan ilk göçler, genellikle Anadolu'nun orta ve doğu bölümlerine olmuştur. Bu sırada *Tevaiif-i mülûk* adı verilen Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı olarak Bizans sınırlarında ilk Anadolu Beylikleri kurulmuştur (Uzunçarşılı, 1988: 39-54). Bu dönemdeki dil ve ağız özellikleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmamakla birlikte, yazı dili olarak Farsçanın kullanıldığını, bir yandan da Asya'daki Karahanlı edebî geleneğinin etkisi ile özellikle Kur'an'ın belirli surelerin tercüme edildiği bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1988: 213). XI.-XIII. yüzyıllar arasında Anadolu coğrafyasında Türkçe eserler yazılıp yazılmadığı hakkında bilgi sahibi değiliz. Çünkü gerek yaşanan yoğun göçler, gerek Moğol istilası sırasındaki kargaşa, eser yaratmak için gerekli edebî ve entelektüel ortamın oluşmasını engellemiştir.

XIII. yüzyılda Anadolu'ya ikinci Oğuz göçü dalgası gelmiştir. 1227'de Harezm bölgesini işgal ve istila eden Moğollar, buradaki Türk unsurlarını yerlerinden etmiş, Oğuzlar, daha önce akrabalarının geldiği Anadolu'ya kitleler

hâlinde göçmüşlerdir. Diğer taraftan Haçlı seferleri, Anadolu'daki beylikler ile olan anlaşmazlıklar ve Moğol baskısı Selçuklu devletini iyice zayıflatmıştır. İşte XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya dalga dalga gelen bu Oğuz göçlerini Selçuklu devleti, Batı'daki uçlara yerleştirerek bir yandan Bizans ile arasına tampon bölge oluşturmuş, diğer taraftan da bu boy ve oymakların merkezî otoriteye karşı verecekleri muhtemel zararları bertaraf etmiştir. Bu dönemde yaşanan yoğun Oğuz göçü, Anadolu'daki nüfus dengesini Türkler lehine çevirmiştir. Ayrıca Harezmîlilerin son hükümdarı Celaleddin Harzemşah'ın Moğollara yenilmesi ile Harzemşahlar devletinde yaşayan birçok Karluk ve Kıpçak unsurunun Anadolu'nun batısına geldikleri bilinmektedir. (Cahen, 1979: 308).

Bu tarihî olayların dil ve kültür cephesi ise daha başka özellikler göstermekteydi. Anadolu'nun özellikle batı bölgelerinde yerel egemenlik tesis eden beyler, diplomasi dilini Türkçeleştirerek bir yandan yazışma güvenliğini garanti altına almışlar, diğer taraftan da Türkçenin yazı dili olmasının yolunu açmışlardır. Bu konuda, 13 Mayıs 1277'de bir ferman yayınlandığı bilinen Karamanoğlu Mehmet Bey ilk resmî adımı atmış, bunu diğer beylerin Türkçe eser yazmayı ve belirli eserlerin Türkçeye çevirilerini teşvik etmeleri (özellikle Germiyan ve Osmanlı Beyleri) takip etmiştir. Bu yüzyılda diplomasi dilinin Türkçeye döndürülmesi yanında Türkçeleşme hareketine ivme kazandıran bir diğer gelişme de Türk tasavvuf akımları olmuştur. Moğol istilası ile yükselen Asya merkezli Anadolu tasavvuf hareketi, XIII. yüzyılda Anadolu'da gazi-dervişlerin düşüncelerini halka yayma istekleri ile ayrı bir boyut kazanmıştır. Halk arasında yayılmak isteyen bu akımların halkın dilini kullanmaları, bu alanda Hacı Bayram Veli, Hacı Bektaşî Veli gibi tasavvuf önderlerinin Türkçeyi tercih etmeleri, Yunus Emre gibi büyük dervişlerin Türkçe ilahiler söylemeleri, Türkçenin yazılı alanda da kullanılmasına âdeta ruhsat vermiştir. Böylece Türkçe bir yandan beylerin resmî destekleri ile diğer yandan tasavvuf önderlerinin tercih ve teşvikleri ile zaten halkın anlamadığı Farsça karşısında alternatif bir yazı dili olma gücüne erişmiştir. Bu dil doğal olarak henüz ölçünleşmemiş, farklı ses ve yapı özelliklerine sahip, Arap alfabesi ile uyum problemleri yaşayan ve bunu yaklaşık iki yüzyıl sürdürecektir olan 'ağızsız' bir yazı dilidir. Türkiye Türkçesi ağızlarının ve yazı dilinin oluşmasında bu dönemin önemli bir yeri vardır.

Bu dönemde oluşmaya başlayan yazı dilinde ve ağızlarda Oğuzca özellikler yanında az da olsa Kıpçak ve Karluk özelliklerine rastlanmaktadır. XIII. yüzyılda itibaren Anadolu'ya yalnızca Oğuzlar değil aynı zamanda Maverâünnehr bölgesinde yaşayan Moğol istilasından kaçan Karluk, Kıpçak hatta İranlılar da gelmiştir (Cahen, 1979: 308). Ayrıca Anadolu yazı dilinin ilk yazıcıları olan ve karışık dilli eserleri yazan Uygurların bu dönemde oluşmaya başlayan yazı dilindeki Oğuzca dışı öğelerin ortaya çıkmasında etkileri inkâr edilemez (Tekin,

1974: 59-157). Horasan bölgesinden Anadolu'ya siyasi, ticari, dini sebeplere yapılan Türk göçleri yüzyıllarca sürmüştür.

XV. yüzyılın başında Türk dünyasının iki büyük gücü olan Osmanlılar ile Temürlüler Ankara Savaşı'nda (1402) karşı karşıya gelmişlerdir. Bu savaştan sonra Anadolu'da bir süre kalan Temür'ün ordusu ile Kıpçak ve Karluk unsuru Anadolu'ya gelmiştir. (Sümer, 1970: 129-131)

Anadolu'ya olan göçlerin bir diğer kolu da Balkan göçleridir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileme Dönemi'nden sonra bu bölgedeki Oğuz ve Kıpçak unsurları çeşitli gerekçelerle başkent olan İstanbul'a gelmişler, İstanbul ağzlarındaki Oğuzca dışı ses ve yapı özelliklerinin şekillenmesini sağlamışlardır.

Anadolu ağzları içerisindeki Oğuzca dışı bir diğer unsur ise Kafkaslardan olan Kıpçak kökenli Karaçay-Malkar ve Kumuk göçleridir. XIX. yüzyılda Kafkaslardaki Rus baskısından kaçan bu Kıpçak toplulukları, Anadolu'da küçük Kıpçak ağız adacıkları oluşturmuşlardır. Komşu Oğuz ağzlarından yalıtılmış durumda yaşayan bu ağzlar, Türkiye Türkçesi ağzlarının şekillenmesine herhangi bir etki yapmamış, küçük yerleşim birimlerinde gündelik ihtiyaç dili olarak kalmıştır.

II. Türkiye Türkçesi Ağzlarının Etnik Katmanı

Türkiye Türkçesi ağzları, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin siyasal egemenlik kurduğu coğrafyada Türkçenin komşularından (Arapça, Farsça, Rumca...) *dil etkileri* ve Anadolu'ya Oğuzlarla gelen diğer Türk unsurlarından da *lehçe etkileri* olarak başkalaşmış, temeli Hazar ötesi Oğuzcasına dayanan bir diyalektler bütünü olarak tanımlanabilir.

Türkiye Türkçesi ağzlarında en dikkat çekici özelliklerin başında ağız katmanları ve katmanlaşma gelmektedir. Bunun başlıca sebepleri arasında, uzun tarihî süre içerisinde başka dil ve kültürler ile sözcük alış-verişleri, savaşlar, göç ve yaşam tarzından kaynaklanan sürekli yer değiştirme, özellikle XVII. yüzyıldan sonra devletin boy ve oymakları iskân politikası ilk akla gelenlerdir. Bütün bu etkenler, Türkiye Türkçesi ağzlarının çok çeşitli ses ve yapı farklılıkları kazanmasına sebep olmuştur.

Boy ve oymakların birbirine karışması sonucu meydana gelen Oğuz ağzlarının katmanlaşması yanında, Anadolu'ya gelen Kıpçak ve Karlukların lehçelerine ait değişik ses ve yapı özellikleri de Türkiye Türkçesi ağzlarında yer almaktadır.

Türkiye Türkçesi ağzlarını etnik yapı ile ilişkisini inceleyen Zeynep Korkmaz, yukarıda ifade ettiğimiz tarihî sebeplere dayalı karışmaları göz önüne alarak, ağzılarda Oğuzca unsurlar dışında araştırılması gereken Kıpçakça bir tabakanın da bulunduğunu belirtmiştir (Korkmaz, 1971: 21).

Anadolu ağızları I ile Balkanlardaki Türkçe ağızlarda Oğuzca dışı dil unsurları bölgelere göre şöyle tasnif edilebilir:

1. Kuzey-Doğu Grubu Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Ögeleri,
  2. Batı Grubu Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Ögeleri,
  3. Balkanlardaki Türkçe Ağızlarda Oğuzca Dışı Dil Ögeleri,
  4. Doğu Grubu Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Ögeleri,
- olmak üzere Dört Ayrı Grupta Toplanabilir.

1. Kuzey-Doğu Grubu Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Ögeleri

Kuzey-doğu grubu ağızları içerisine doğudan başlamak üzere, Hopa, Borçka, Arhavi (Artvin), Rize ve Trabzon girmektedir (Karahan, 1996: 1). Bu bölge ağızlarının şekillenmesinde Kıpçak etkisinin rolü büyük olmuştur. Bölgeye Türklerin yerleşmesi 515 yılında Kafkasları aşarak gelen Sabirler ile başlar (Rásony, 1993: 78). 626 yılında Bizans'ın müttefiki olarak Sasanîlerle savaşmak üzere 40 bin kişilik ordu ile gelen Hazarlar, Rize bölgesinde kale inşa ederek bu bölgede uzun süre kalmışlardır (Bilgin, 1999: 62). Bölgeye Kıpçak unsurlarının yoğun olarak gelişi Gürcistan kralı David Ağmaşenebeli (1091-1125) zamanına rastlar. Kral, ülkesinin durumunu düzeltmek için Kuzey Kafkasya'ya giderek oradaki Kıpçak / Kuman oymaklarından paralı bir ordu kurmuştur. Bu ordular, Rusları bozguna uğrattınca Kral David Ağmaşenebeli, 1118'de 45 bin kişilik bir Kuman kitlesini Gürcistan sınırına yerleştirmiştir. Zamanla sayıları artan ve daha sonra Hristiyanlığı seçen bu Kıpçak toplulukları, 1124 yılında Çoruh vadisi ve İspir bölgesindeki Oğuzları yenerek bu bölgelere yerleşmişlerdir. Kral David 1125 yılında ölünce yerine geçen Dimitri, iskân sorunları yüzünden isyan çıkaran Kumanları Ardahan, Oltu, Göle, Tortum, Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli bölgelerinde iskân ettirmiştir (Kırzioğlu, 1992: 119). Gürcüler vasıtasıyla bu bölgeye gelen Kıpçaklar dışında, çeşitli sebeplerle Selçuklular içinde de görülen Kıpçaklar, Doğu Karadeniz'in Türkleşmesinde Oğuzlardan sonra ikinci derecede önemli rol oynamışlardır (Cöhce, 1988: 484). Böylece bu bölge, Anadolu'nun Oğuzlar tarafından fethinden daha önce Kıpçakların siyasi ve kültürel olarak egemenlik oluşturdukları bir yer olmuştur. Karadeniz Kıpçakları, sonraki yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu döneminde Batı Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinden gelen ve nüfusça onlardan çok daha kalabalık Oğuz unsurlarıyla karışmışlardır. Böylece bölgedeki Oğuzca temelli ağız içerisinde Kıpçakça özellikler bazı kalıplarda yaşamaya devam edegelmiştir.

Kuzey-doğu grubu ağızlarında Kıpçak etkisi çeşitli ses, yapı özellikleri, şu örneklerde saklanmıştır:

¹ Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili gruplandırmaları, Leyla Karahan'ın **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması** adlı eserindeki tasniften hareketle yaptık. Kitabın kapsamı dışında kalan Trakya bölgesini ise "Balkanlardaki Türkçe Ağızlar" adıyla değerlendirdik.

a) Genel Türkçe /K-/’nin korunması

Oğuz yazı dillerinde söz başındaki tonsuz gırtlak ünsüzü /K-/ tonlularak /G-/’ya dönüşür. Kıpçak ve Karluk lehçelerinde ise bu değişme görülmez (Menges, 1959: 451). Kuzey-doğu bölgesi ağızlarında söz başı ön ve art sıradan ünlü taşıyan sözcüklerde /K-/’lar çoğu zaman korunmuştur.

koyun (Brendemoen, 2001: 3/18), *kara* (Brendemoen, 2001: 3/18), *kiremediler* (Brendemoen, 2001: 4/6), *kurt* (Brendemoen, 2001: 4/6), *kelen*, *kelmiyanın* (Brendemoen, 2001: 8/34), *keriye* (Brendemoen, 2001: 10/4), *kızle-* “gizle-” (Günay, 1978: 3/31), *kóv* “gök” (Günay, 1978: 47/36)

b) Genel Türkçe /t-/’nin korunması

Oğuz yazı dillerinde söz başındaki /t-/ sesi tonlularak /d-/’ye dönüşmektedir. Kıpçak ve Karluk lehçelerinde Genel Türkçedeki (GT) bu ses korunmuştur. Kuzey-doğu bölgesindeki bazı örneklerde bu yapıların Kıpçak ve Karluk lehçelerinde olduğu gibi korunduğu görülmektedir.

tiren- “diren-” (Brendemoen, 2001: 18/44), *tokuz yüz* “dokuz yüz” (Brendemoen, 2001: 20/35), *tiken* “diken” (Günay, 1978: 2/80), *toku-* “doku-” (Günay, 1978: 1/56)

c) Zamir n’sinin kullanılmaması

Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde korunan *zamir n*’si Karluk lehçelerinde kullanılmamaktadır. Kuzey-doğu ağızlarında 3. çokluk şahıs zamirinde *zamir n*’si Özbek Türkçesinde olduğu gibi (Ercilasun, 1991: 1077) kullanılmamaktadır.

oları (Brendemoen, 2001: 9/30), *olari* (Brendemoen, 2001: 2/28), *bular* (Brendemoen, 2001: 4/5), *uler’* “onlar” (Günay, 1978: 48/32)

ç) İlk Hecede Daralma

Oğuz Türkçesi ile Kıpçak Türkçesi arasındaki önemli ses farklılıklarından birisi, bazı sözcüklerde ilk hecedeki dar-yuvarlak/geniş-yuvarlak nöbetleşmesidir. Oğuz Türkçesi geniş-yuvarlak ünlüleri, Kıpçak Türkçesi ise dar-yuvarlak ünlüleri tercih etmektedir.² Kuzey-doğu bölgesi ağızlarında birkaç belirli birkaç sözcükte Kıpçak Türkçesindeki dar-yuvarlak şekillerin kullanıldığı görülmektedir.

ulan (Brendemoen, 2001: 5/34), *undan sora* (Brendemoen, 2001: 74/10), *buzuk* “bozuk” (Günay, 1978: 34/17), *tupli* “toplu” (Günay, 1978: 47/22), *unun* “onun” (Günay, 1978: 40/61), *uni* “onu” (Günay, 1978: 47/5)

² Bu tür daralma örneklerine diğer Türk lehçelerinde de rastlamak mümkündür: Çuv. *vut* <ot “ateş”, *pul-* <bol- “olmak” (PhTF I, s. 706); Aba. *hul* <kol “kol”, *ut* <ot “ateş” (PhTF I, s. 606); Kazan Tat. *tuli* <toli “dolu”, *kul* <kol “kol”, *ulan* <oglan “oğlan” (PhTF I, s. 411); CC *sunira* <sonra, *yuk* <yok “yok” (PhTF I, s. 51)

2. Batı Grubu Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Öğeleri

Türkiye Türkçesi ağızlarının en geniş grubu, Leyla Karahan'ın "Batı Grubu Ağızları" olarak adlandırdığı ağız grubudur. Bu büyük grup içinde Oğuzca dışında diğer lehçelerin ses ve yapı özelliklerini taşıyan alt ağız grupları vardır. Bunlar içerisinde I. alt grupta yer alan Güney-batı Anadolu ağızlarında (Muğla, Denizli, Aydın, İzmir) ve III. alt grupta yer alan Bartın, Zonguldak, Karabük yöresi ağızlarında belirgin bir Kıpçak etkisi görülmektedir.

Batı Grubu Ağızlarının I. Alt Grubunu oluşturan Güney-batı Anadolu bölgesi, Oğuz dışı Türk unsurları ile de erken dönemlerden itibaren tanışmıştır. Bizans tarihçisi Nicephorus Gregoras, imparator Johannes Vatatzes (1222-1254) zamanında Hıristiyanlaştırılmış olmaları muhtemel 10.000'den çok Kuman'ı aileleri ile birlikte göçebe bir hayat sürdürdükleri Trakya'dan kaldırılıp yarı asker-köylüler olarak Menderes vadisine yerleştirildiğini bildirmektedir (Witteck, 1986: 13). Güney-batı Anadolu bölgesindeki ikinci bir Kıpçak grubu ise, 1230'da Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı Alaeddin Keykubat'ın Celâleddin Harzemşah'ı mağlup etmesinden sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayılmış ve Batı Anadolu'da *Horzumlu* ismiyle yaşamaya devam etmiş olan göçebe bir Oğuz-Kıpçak cemaatidir (Köprülü 1988: 290). Bu aşiret, bölgede Peçin, Muğla, Köyceğiz ve Bozöyük'te meskündür (Yazıcı, 2002: 55). H. 923'te (1517) bölgede yaşayan *Horzum* oymağı, 1318 haneye ve 7590 nüfusa sahiptir (Uykucu, 1983: 100). Harzemşahlar'ın göçebe Kıpçak boylarıyla ilişkileri, Selçukluların Kıpçaklarla olan ilişkisinden daha fazla idi (Golden, 2002; 187-188). Bölge ağızındaki Kıpçakça unsurları bu oymak temsil etmektedir.

Batı Grubu Ağızlarının III. Alt Grubu'ndaki Kıpçak etkisinin tarihî sebeplerini birtakım kaynaklardan takip edebiliyoruz. Bizans İmparatoru J. Vatatzes (1222-1254) zamanında Selçuklu uç beylerine karşı Anadolu'nun özellikle batı bölgelerinde tampon oluşturmak amacıyla Balkanlardaki Hristiyan Kumanları yerleştirmiştir. Bu bölge, Sinop'un batısından Menderes vadisine kadar olan hattır. (Witteck, 1986: 13). Batı Karadeniz bölgesindeki bir diğer Kıpçak etkisi de Kastamonu havalisinde hüküm sürmüş olan Çobanoğulları beyliği dönemine dayanır. Selçuklu emirlerinden Hüsameddin Emir Çoban, Karadeniz'i aşarak Kıpçak bozkırlarına bir sefer yapmış ve buradan sayısız ganimet ve köle ile dönmüştür (Turan, 1993: 358). 1223'te Rus ordusuyla birlikte Moğollara karşı koyan ve yenilen Kıpçaklar, Ruslardan ayrılarak Balkanlara ve Kırım'a yönelmişlerdir. Kırım'a gelenler, devam eden Moğol saldırıları yüzünden Suğdak üzerinde deniz yoluyla Sinop'a gelmişler ve Kastamonu, Zonguldak ve Bartın yörelerine yayılmışlardır (Turan, 1993: 357-359). Ayrıca Candaroğulları beyliği döneminde Kırım ve Kıpçak bölgesi ile deniz ticareti artmıştır. Hatta Mısır ile Deşt-i Kıpçak bölgesinin ticaret merkezi Bartın yöresi olmuştur. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yapan Z. Korkmaz, Bartın ve yöresindeki ağızlar üzerindeki Kıpçak etkisini ortaya koymuştur (Korkmaz 1965: 265-287).

a) İlk Hecede Daralma

Oğuzcada bazı sözcükler için karakteristik olan ilk hecedeki yuvarlak geniş ünlüler, özellikle Kazan Tatarcası başta olmak üzere bazı Kıpçak lehçelerinde (Tatar Türkçesi ve Başkurt Türkçesi) dar-yuvarlak halde görülür (Ercilasun, 1991: 1035, 1087). Bu Kıpçak özelliğine Kuzey-doğu grubu ağızlarında olduğu gibi Batı grubu ağızlarında yaygın bir şekilde rastlanmaktadır. Batı grubunun I. alt grubu (Muğla, Manisa, Aydın, Kütahya, Uşak)nda bu daralma şu örneklerle temsil edilmektedir:

ul- “ol-” (Korkmaz, 1956: 47), *buz-* “boz-” (Korkmaz, 1956: 48), *uñar-* “onar” (Korkmaz, 1956: 48), *ğurku* “korku” (Gülensoy, 1988: 37), *ülü* “ölü” (Gülensoy, 1988: 37), *ügit-* “öğüt-” (Gülensoy, 1988: 40), *üwey* “üvey” (< Oğuzca ögey) (Gülsevin, 2002: 34), *guvan* “kovan” (Gülsevin, 2002: 34), *u* “o” (Akar, 2004; I/2-13), *ğuca* “koca, eş” (Akar, 2004; I/3-3), *yuğur-* “yoğur-” (Akar, 2004; I/25-42), *ğuv-* “dök-” (Akar, 2004; I/47-59)

Bu özellik, Batı Grubu ağızlarının V. Alt Grubu’ndaki Ordu Ağzı’ndan alınan metinlerde de görülmektedir.

unun “onun” (Demir, 20012; 75), *uva* “ova” (Demir, 20012; 75), *çuval-* “çoğal-” (Demir, 20012; 75)

Batı Grubu’nun diğer birçok ağzında /u/ biçiminde görülen 3. teklik şahıs zamiri, ağız sınıflandırılmasında bir ölçü olarak değerlendirilmiştir (Karahan, 1996: 134-135).

b) /-G-/ > /-v-/ değişmesi

Kıpçak lehçelerindeki en önemli ünsüz değişmelerinden biri GT’deki /-G-/’lerin /-v-/’ye değişmesidir (Öner, 1998: 14). Bu ses Oğuzcada /-ğ-/ (< /-g-/)’ye karşılık gelmektedir. Lehçe sınıflandırılmalarında da bir ölçü sayılan bu ses değişmesine Batı Grubu’nun I. alt grubundaki bazı ağızlarda (Muğla, Kütahya, Manisa, Uşak) Kıpçak lehçelerine ait bu ses adacığının birçok örneğine rastlanmaktadır.

düvün “dügün” (Korkmaz, 1956: 70), *aväç* “ağaç” (Korkmaz, 1956: 70), *dovur-* “doğur-” (Gülensoy, 1988: 58), *sowan* “soğan” (Gülsevin, 2002: 61), *göv* “gök” (Gülsevin, 2002: 61), *davıl-* “dağıl-” (Akar, 2004: I/6-42), *savıl-* “sağıl-” (Akar, 2004: I/6-95), *bova* “boğa” (Akar, 2004: I/10-45), *yav-* (Akar, 2004: I/23-55), *suvan* “soğan” (Akar, 2004: I/33-40), *sıvır* “sığır” (Akar, 2007: II/5-5), *avşam* “akşam” (Akar, 2007: II/5-26); *avız* “ağız” (Akar, 2007: II/5-55), *dav* “dağ” (Akar, 2007: II/5-61)

Aynı değişiklik Batı Grubu Ağızlarının III. Alt Grubu’ndaki bazı ağızlarda (Ordu, Bartın, Kastamonu, Bolu) da görülmektedir.

avız “ağız” (Korkmaz, 2004; 20), *avar-* “ağar-” (Korkmaz, 2004; 20), *avaç* “ağaç” (Korkmaz, 2004; 20), *bav* “bağ” (Karahana, 1996: 158), *dav* “dağ” (Demir, 20011: 405), *bav* “ip, sicim” (Demir, 20011: 405), *dov-* “doğ-” (Demir, 20011: 405), *yav-* “yağ-” (Demir, 20012; 95), *buzavı* “buzağı” (Demir, 20012; 87), *sövüt* “söğüt” (Eren, 1997; 4-28), *ovlan* “oğlan” (Eren, 1997; 14-12)

e) Genel Türkçe /K-/’nın korunması

Genel Türkçe’deki ön sıradan ünlü taşıyan kelimelerdeki söz başı /K-/ sesleri, Oğuzcada genellikle tonlularak /G-/’ya dönüşürken, Kıpçak-Uygur grubu lehçelerinde bu tonlulaşma gerçekleşmemiştir. Art sıradan ünlü taşıyan sözcüklerde Türkiye Türkçesinin yazı dilinde de tonlulaşma olmamıştır. Bunun sebebi Eski Türkiye Türkçesi döneminde (XIII. yüzyılda) yazım kalıplaşması olabileceği gibi, bu dönemdeki Kıpçak, Karluk unsurlarının Anadolu Oğuzcasını etkilemesi olarak görülebilir.

Batı Grubu Ağızlarının I. Alt Grubu’ndan derlenen metinlerde belirli kelimelerde söz başı tonsuzlukların sürdüğü görülmektedir.

Bazı kelimelerde bu yapı kendini kurallı olarak gösterirken bazı kelimelerde kişiye ve bölgeye göre değişiklikler görülmektedir.

kece “gece” (Gülensoy, 1988: 53), *küreş* “güreş” (Gülensoy, 1988: 53), *kaç*³ “kaç-” (Gülsevin, 2002: 40), *kadın* “kadın” (Gülsevin, 2002: 40), *kapat-* “kapat-” (Akar, 2004: I/66-28), *key-* “giy-” (Gülsevin, 2002: 39), *kir-* “gir-” (Gülsevin, 2002: 39), *küt-* “güt-” (Gülsevin, 2002: 39), *köl* “göl” (Gülsevin, 2002: 40), *kéyin-* “giyin-” (Akar, 2004: I/2-41); *kölge* “gölge” (Akar, 2004: II/3-28); *köynek* “gömlek” (Akar, 2004: I/42-63); *ondan kéri* (Akar, 2004: I/33-11); *kënişlik* (Akar, 2004: III/3-5)

ç) Genel Türkçe /t-/’nin Korunması

Batı Grubu’nun I. Alt Grubu ağızlarında bir diğer lehçe karışımı örneği de söz başı /t-/’lerinin durumudur. Eski Türkçe, Kıpçak ve Uygur lehçelerinde kelime başındaki /t-/ sesi tonlulaşmazken, Oğuzcada ses genellikle tonlulaşma eğilimi göstermektedir. *taş-daş*, *tat-dat*, *tuz-duz* gibi art sıradan ünlü taşıyan kelimelerde yazı dili ile ağızlarda esaslı farklılıklar vardır. Yazı dilindeki şekiller, İstanbul Türkçesi’ni oluşturan Balkan göçmeni nüfusun kullandığı Kıpçak Türkçesi ile Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki kalıplaşmalarla oluşmuş olmalıdır. Anadolu ağızları bu kelimelerde tonlu yapıları büyük bir yoğunlukla ve kurallı olarak tercih ederken, Muğla ağızı, bunun aksine yazı dilimize yakın özellikler göstermektedir. Bu, bölgedeki lehçe karışımının bir yansıması olarak görülmelidir (Akar, 2006).

³ Bu tür art ünlü taşıyan sözcüklerde söz başı damak ünsüzlerinin Oğuz yazı dillerinde tonlulaşması için bk. Azerbaycan Türkçesi: *kaçmaq* “kaçmak” (Ercilasun, 1991: 420); Türkmen Türkçesi: *kaçmak* “kaçmak” (Ercilasun, 1991: 421).

tudak “dudak” (Gülensoy, 1988: 54), *tikiş* “dikiş” (Gülensoy, 1988: 53), *tolaş-* “dolaş-” (Gülensoy, 1988: 53), *tiken* “diken” (Gülsevin, 2002: 42), *tikil-* “dikil-” (Gülsevin, 2002: 42), *ton* “don” (Gülsevin, 2002: 43)

Konu ile ilgili olarak Muğla bölgesinden (Akar, 2004) tespit edilen birkaç karakteristik örnekte bu sesin söz başındaki durumu daha açık olarak görülmektedir.

<i>t-</i>	<i>d-</i>	Toplam (%)
<i>taş</i> 9 (% 15)	<i>daş</i> 49 (% 85)	58 (% 100)
<i>tut-</i> 39 (% 37)	<i>dut-</i> 56 (% 63)	95 (% 100)
<i>tuz</i> 7 (% 23)	<i>duz</i> 24 (% 77)	31 (% 100)

d) /s-/ ~ /h-/ Değişmesi

Genel Türkçe söz başı /s-/ Başkurtçada /h-/’ye değişmektedir.4 Batı grubunun I. alt grubu içerisinde yer alan Muğla’nın Nebiler, Çavdar köyleri ile Aydın’ın Bozdoğan ilçesine bağlı Körteke Köyü’nde kurallı olarak görülmektedir.

hen “sen”; *hiz* ‘siz”(Akar, 2004: I/70-14)

Ayrıca II. Bölgeye ait bir kelimedede de aynı değişme görülmektedir.

hırace “hastalıklı” (Akar, 2004: II/2-60) (<*sıraca* “boyunda oluşan bir tüberküloz” **Türkçe Sözlük**, 1970).

Batı grubu ağızlarının IV. alt grubunda Çankırı Yapraklı ilçesi ağzında ikinci şahıs zamirlerinde /s/ > /h/ değişmesi, kurallı bir yapı olarak tespit edilmiştir.

gelmelihiñiz “gelmelisiniz”, *vörühüñ* “verirsin” (Karahana, 1995: 164)

e) /-ñ/, /-ñ-/ > /-y/, /-y-/ Değişmesi

Batı Grubu Ağızlarının III. Alt Grubu’nda yer alan Bartın, Zonguldak, Karabük ağızlarında kurallı olarak /-ñ-/ > /-y-/ değişmesi görülür. Bu değişme, Kıpçak lehçelerinden Karayimce’nin Troki ağzında da görülmektedir.5

sacıy üsdünde “sacın üstünde” (Eren, 1997: 12-14), *kesiyosuy* “kesiyorsun” (Eren, 1997: 13-37), *oğlumuy* “oğlumun” (Eren, 1997: 13-30), *beyiz* “beniz” (Korkmaz, 1956: 14), *deyiz* “deniz” (Korkmaz, 1956: 14)

Batı Grubu Ağızlarının II. Alt Grubu’nda yer alan Taşköprü (İzmit) ağzında da bu değişmeye rastlanır.

gelmişsiyiz “gelmişsiniz” (Karahana, 1996: 157)

⁴ *hin* <*sen*; *hiv* <*su*<*suv*; *hiyır*<*sığır*; *huñ*<*soñ*, (Ercilasun, 1991; 1035)

⁵ *maya* (<*maña*) “mir (=bana)”, *atay* (<*atañ*) “dein Vater (=baban)”, *qoluyuz* (<*koluñuz*) “euere Hande (=kolunuz)”... (Heinrich, 1959: 328)

Bu özellik V. Alt Grup'taki bazı ağızlarda (Şalpazarı, Giresin, Ordu) görülmektedir.

geldiyiz “geldiniz” (Karahan, 1995: 167)

3. Balkanlardaki Türkçe Ağızlarda Oğuzca Dışı Dil Öğeleri⁶

Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde ağız farklılıklarının görüldüğü önemli bir ağız bölgesi de Balkanlardaki Türkçe ağızlardır. Bu bölge, yüzyıllar boyunca Oğuz ve Kıpçak unsurlarının iç içe yaşadıkları, sürekli göçlerle lehçelerin birbirine iyice karıştığı bir yer olmuştur. IV. yüzyıldan itibaren Hunlarla tanışan Balkan coğrafyası daha sonraki yüzyıllarda Kıpçak, Kuman, Uz, Peçenek, Bulgar gibi Türk soylu toplulukları nüfus ve nüfuz olarak kendilerini sürekli hissettirmişlerdir (Togan, 1981: 159-166). 25 Eylül 1396'da Osmanlı ordusunun birleşik Haçlı ordularını yenmesiyle Balkanlara adım atan Oğuz Türkleri, bu coğrafyada siyasî ve kültürel olarak yüzyıllar boyunca devam edecek olan bir egemenlik dönemini başlatmışlardır. Balkanlarda Kıpçak ve Oğuz gruplarının iç içe yaşamasıyla Balkan ağızlarında Anadolu'daki ağızlara göre daha fazla ve bariz Kıpçak etkileri görülmektedir. Türkiye Türkçesi'nin yazı dilindeki bazı Kıpçakça unsurlar⁷, Balkanlardan İstanbul'a yoğun olarak akan Kıpçak ağızlarının kalıntıları olmalıdır.

a) İlk Hecede Daralma

Bazı sözcüklerin ilk hecelerinde Kıpçakça fonetiğe uygun olarak dar-yuvarlak ünlülerin bulunması Balkanlardaki Türkçe ağızlarda yaygın bir eğilimdir. Kıpçak bu ses özelliği, Balkanlardaki Oğuz ağızlarını kuvvetli biçimde hissedilecek kadar ileri derecede etkilemiştir.

Suvan “soğan” (Kalay, 1998: 21-43), *uvvarız* “ovuyoruz” (Kalay, 1998: 5-18), *dürçâz* “doğuracağız” (Kalay, 1998: 30-44), *bûlan* “boğulan” (Kalay, 1998: 39-25), *utuz* “otuz” (Kalay, 1998: 49-20), *dukuz* “dokuz” (Kalay, 1998: 49-24), *kumşuluk* “komşuluk” (Kalay, 1998: 24-92), *uvada* “ovada” (Kalay, 1998: 25-19), *uyun* “oyun” (Kalay, 1998: 40-19), *tuprağa* “toprağa” (Kalay, 1998: 42-3), *düveriz* “döveriz” (Kalay, 1998: 5-11), *üle* “öyle” (Kalay, 1998: 4-40), *duwan* “doğan” (Dallı, 1991: 11), *buwas* “boğaz” (Dallı, 1991: 11)

b) Genel Türkçe /K-/’nin Korunması

Oğuzcada kurallı olarak /G-/’ya dönüşen Genel Türkçe söz başı /K-/’lar, Balkan Türkçesi ağızlarında bazı sözcüklerde Kıpçak etkisi ile korunmuştur.

kölge “gölge” (Kalay, 1998: 42-7), *küreş* “güreş” (Kalay, 1998: 27-59), *kîk* “geyik” (Kalay, 1998: 27-59), *keş-* “geç-” (Kalay, 1998: 45-15), *küden* “güden”

⁶ Bu bildiride, Balkan ağızlarını nispeten temsil eden Edirne bölgesi ve Kuzeydoğu Bulgaristan ağızlarındaki Oğuzca dışı unsurlar incelenmiştir.

⁷ Bunlar, yazı dilimizdeki Oğuzca ses yapısına aykırı bazı fonetik örneklerdir: *büyük*, *yürü-*; *kapı*; *taş*...

(Kalay, 1998: 6-11), *kölge* “gölge” (Dallı, 1991: 11), *koltuk* “koltuk” (Dallı, 1991: 66), *katır* “katır” (Dallı, 1991: 66), *kaşık* “kaşık” (Dallı, 1991: 11)

c) /-G-/ > /-v-/ Değişmesi

Kıpçakça özellik olarak görülen bu değişme birkaç örnekte görülmektedir.

avşam “akşam” (Kalay, 1998: 24-15), *suvan* “soğan” (Kalay, 1998: 4-172), *dov-* “doğ-” (Kalay, 1998: 12-33), *buvuş-* “boğuş-” (Kalay, 1998: 25-84), *awşam* “akşam” (< ağşam < akşam) (Dallı, 1991: 10)

Bu değişme bir iki sözcükte ilerleyerek /-v-/ > /-y-/’ye dönüşmüştür.

buyday “buğday” (Kalay, 1998: 35-48), *day* “dağ” (Kalay, 1998: 25-195)

4. Doğu Grubu Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Öğeleri

L. Karahan’ın tasnifine göre, “Doğu Grubu Ağızları” içerisinde, Karadeniz bölgesindeki Gümüşhane, Artvin ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli ağızları; Doğu Anadolu bölgesindeki bütün ağızlar ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki Mardin ve Urfa illeri ağızları yer almaktadır (Karahan, 1996: 1). Bu bölge ağızlarında Kıpçak ve Karluk lehçelerinin izlerine pek rastlanmamakta, daha çok Azerbaycan ağızları, Kerkük Türkmen ağızları ve Terekeme ağızlarının etkileri görülmektedir. Bu grup üzerinde Arapça ve Farsçanın etkisi, Batı grubu ve Kuzey-doğu grubu ağızlarına göre çok daha ileri düzeydedir.

Doğu grubu ağızlarının Kuzey-doğu grubu ağızları ile kesişen yerlerinde (Oltu, Olur, Şenkaya) Kıpçakça etkisi olarak ilk hecede ünlü daralması olayını görmekteyiz:

Un “on” (Gemalmaz, 1995: 23), *ulur* “olur” (Gemalmaz, 1995: 23), *uğuz* “Oğuz” (Gemalmaz, 1995: 111), *üğüüt-* “öğüüt-” (Gemalmaz, 1995: 111)

Doğu grubu ağızlarının IV. alt grubunda yer alan Tunceli’nin Hozat ağızında Kazakça’da olduğu gibi (Ercilasun, 1991: 1047) /ş/ > /s/ değişmesi (*kus* “kuş”, *bes* “beş”) görülmektedir (Karahan, 1995: 94)

SONUÇ

Türkiye Türkçesi ağızları esas itibarıyla Oğuzca ses, yapı ve sözcük özellikleri üzerine kurulmuştur. Çeşitli tarihî, ekonomik ve sosyolojik sebeplerden dolayı Selçuklu ve özellikle Osmanlı coğrafyasına Kıpçak ve Karluk unsurları da gelmiştir.

Kıpçak unsurları daha çok Kuzey-doğu Anadolu ağızlarında görülmektedir. Tarih boyunca Karadeniz’in kuzeyinden gelen Kıpçak boy ve oymaklarının etkisi altında kalan bu bölgede çok çeşitli ses ve yapı ögesinde Kıpçak etkisini görmekteyiz. Bu etkinin yoğun olarak görüldüğü ikinci bölge Balkanlardır. V.

yüzyıldan beri çok çeşitli Türk boylarının uğrak alanı olan Balkan coğrafyasına XI. yüzyıldan itibaren gelen Kuman, Kıpçak ve Peçeneklerin dilleri, XIV. yüzyıldan sonra Osmanlıların Balkanlara geçmesi ile Oğuzca ile karışmaya başlamıştır. Yüzyıllarca Osmanlı egemenliğinde kalmış Balkanlardaki Türkçe ağızlar, tam bir Oğuz-Kıpçak karışımı dil görüntüsünü vermektedir. Batı grubu ağızlarındaki Kıpçak unsurları ise bazı ağız bölgelerinde adacıklar hâlinde saklanmış ses ve yapı özelliklerinden ibarettir. Özellikle XIII. yüzyılda Batı Anadolu'ya yerleşen Yörük oymakları, Hazar ötesinden taşıdıkları Kıpçakça bazı özellikleri ağızlarında saklamışlardır. Ayrıca Bizans İmparatorluğu, Balkanlardaki bazı Kuman / Kıpçakların Anadolu'nun özellikle batı bölgelerine Selçuklu akınlarına tampon olmak amacıyla yerleştirmiştir. Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde Doğu bölgesi ağızlarında Oğuzca dışı Türkçe unsurlara fazla rastlamamaktadır. Bunun başlıca sebebi, XI. yüzyılda Anadolu'nun doğu bölgelerine gelen Türkmenler arasında Kıpçak unsurlarının ağızları etkileyecek bir nüfusa sahip olmamalarıdır. Bu bölge ağızları daha çok Azerbaycan ve Kerkük ağızlarının etkisi altında kalmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde yer alan Kıpçak ve Karluk lehçelerine ait dil öğelerinin tam olarak tespiti, ancak tarih belgelerinin nüfus hareketlerini ve iskân durumunu ortaya koyması ile mümkün olacaktır.

Kalabalık Oğuz kitleleri içerisinde Kıpçak ve Karluk lehçelerine ait dil özellikleri zaman içinde büyük ölçüde kaybolmuştur. Günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarında saklanmış bazı ses ve yapı kalıplarında bu lehçelerin izlerini daha çok ses kalıplaşması gibi alt düzey dil olayında tespit edilmektedir.

KAYNAKÇA

Akar, Ali, (2004), **Muğla Ağızları**, Muğla, Muğla Üniversitesi Rektörlük Yayınları: 50.

----, (2006), “Lehçeler Arası İlişkiler Bağlamında Muğla Bölgesi Ağızları”, **1. Uluslar Arası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (9-15 Nisan 2006)**, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü: İzmir

Akar, Ali, (2007) **Muğla İli Ağızları** (Basıma Hazırlanıyor).

Bilgin, Mehmet, (1999), “Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine”, **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları: 75.

Brendemoen, Bernt, (2001), **The Turkish Dialects of Trabzon, Their Phonology and Historical Development, Volume II-Texts**. Oslo, University of Oslo.

Cahen, Claude, (1979), **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul, E Yayınları.

Cöhce, Salim, (1988), “Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü”, **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi (Samsun 13-17 Ekim 1986) Bildirileri**, Samsun.

Dallı, Hüseyin, (1991), **Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağzıları Üzerine Araştırmalar**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 450.

Demir, Necati, (2001), “Karadeniz Bölgesinde Peçenekler ve Kıpçaklar”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri**, II. Cilt (Dil-Edebiyat), Trabzon, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 12.

---, (20012), **Ordu İli ve Yöresi Ağzıları**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 788.

Ercilasun, A. Bican ve diğ., (1991) **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, C. I, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1371.

Eren, M. Emin, (1997), **Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağzıları**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 686.

Gemalmaz, Efrasiyap, (1995), **Erzurum İli Ağzıları I**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 588.

Golden, Peter B., (2002), **Türk Halkları Tarihine Giriş**, (Çeviren: Osman Karatay) Ankara, Karam Yayınları.

Gülensoy, Tuncer, (1988), **Kütahya ve Yöresi Ağzıları**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 536.

Gülsevin, Gürer, (2002), **Uşak İli Ağzıları**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 814.

Günay, Turgut, (1978), **Rize İli Ağzıları (İnceleme-Metinler-Sözlük)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 27.

Kalay, Emin, (1998), **Edirne İli Ağzıları, İnceleme-Metin**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 694.

Karahan, Leyla, (1996), **Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 630.

Kırzioğlu, M. Fahrettin, (1992), **Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları: VII/121.

Korkmaz, Zeynep, (1956), **Güney-Batı Anadolu Ağzıları – Ses Bilgisi (Fonetik)**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 583.

----, (1965), “Bartın ve Yöresi Ağzılarında Lehçe Tabakalaşması”, **Türkoloji Dergisi**, C. II/1.

----, (1971), “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1971**.

----, (2004), **Bartın ve Yöresi Ağızları**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 584.

Köprülü, M. Fuad, (1988), “Harizmşahlar”, **İA**, C. V.

Menges, Karl Heinrich, (1959), “Die Aralo-Kaspische Gruppe”, **Philologiae Turcicae Fundamenta I**. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

Öner, Mustafa, (1998), **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 703.

Rásony, László, (1993), **Tarihte Türklük**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 39.

Sinor, Denis, (2000), “Hun Dönemi”, D. Sinor (Ed.) **Erken İç Asya Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları.

Sümer, Faruk, (1970), “Anadolu’da Moğollar”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I-1969.

Tekin, Şinasi, (1974), “1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde ‘olga-bolga’ Sorunu”, **TDAY Belleten 1973-1974**.

Togan, Zeki Velidi, (1981), **Umumi Türk Tarihine Giriş**, C. I. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Turan, Osman, (1993), **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları.

Uykucu, Ekrem, (1983), **Muğla Tarihi**, İstanbul.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, (1988), **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Witteck, Paul, (1986), **Menteşe Beyliği**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yazıcı, Muhammed, (2002), **XVI. Yüzyılda Batı Anadolu Bölgesinde (Muğla, İzmir, Denizli) Türkmen Yerleşimi ve Demografik Dağılım**, Muğla: Yüksek Lisans Tezi, (Basılmamış).

Yinanç, M. Halil (1944), **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I: Anadolu’nun Fethi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları: 240.